

LIETUVIŲ VAIKŲ LITERATŪROS FORMAVIMOSI XIX a. PABAIGOJE VISUOMENINIAI IR PEDAGOGINIAI VEIKSNIAI

V. AURYLA

Vaikų literatūros vystymosi sąlygos. XIX a. paskutiniais dviem dešimtmečiais buvo susirūpinta lietuvių vaikų literatūros idėjiniu turiniu, žanrais, menine išraiška. Vaikų literatūros ugdymas vyko aštrios politinės kovos sąlygomis. Kiekvienos ideologinės krypties atstovai stengėsi paveikti jaunosios kartos sąmonę, todėl rūpinosi per vaikų literatūrą juos auklėti.

Vaikams pradėjo rašyti P. Arminas-Trupinėlis, P. Mašiotas, L. Malinauskaitė-Eglė, A. Jakštas ir kiti įvairių ideologinių pažiūrų rašytojai. Prasidėjo diskusija dėl vaikų mokymo ir auklėjimo tikslų, jų lektūros, pasirodė vaikų literatūros kritikos straipsniai, kuriuos rašė realinio mokymo šalininkai: V. Kudirka, P. Mašiotas, S. Matulaitis, J. Jablonskis, J. Šliupas ir kiti. Jie gvildeno vaikų auklėjimo problemas, recenzavo vaikų literatūros leidinius, nagrinėjo aktualius vaikų literatūros ugdymo klausimus. Suaktyvėjo realistinės vaikų literatūros formavimosi procesas. Vaikų literatūra tapo įnirtingos ideologinės kovos arena.

Kokie veiksniai sąlygojo vaikų literatūros raidą? XIX a. pabaigoje krašte augo pramonė, vystėsi prekyba, kapitalistiniai santykiai veržėsi į Lietuvos kaimą. Kaime stiprėjo žemės ūkio buržuazija, arba buožija, o mieste buržuaziją gimdė amatai, prekyba ir pramonė, sustiprėjo klasinis pasiskirstymas, formavosi proletariatas. Tačiau kapitalizmas Rusijoje ir Lietuvoje vystėsi tuo metu, kai pasauliniu mastu jis pradėjo peraugti į imperializmą. Tai ribojo pažangaus jo augimo galimybes, o darbininkų judėjimas Rusijoje ir kitose šalyse stūmė buržuaziją į kompromisą su carizmu ir įvairiomis feodalizmo jėgomis

Kita specifinė kapitalizmo augimo Lietuvoje ypatybė — jo vystymasis carinės nacionalinės priespaudos sąlygomis, esant ekonominiams ir kultūriniais suvaržymams. Liaudis, ypač valstiečiai, carizmo politika buvo nepatenkinti dėl materialinių ir dvasinių priežasčių (trūko žemės, dideli mokesčiai, dvarininkų savivaliavimas, gimtosios kalbos, mokyklų, spaudos ir kiti kultūriniai bei politiniai suvaržymai). Masių kova prieš feodalines liekanas ir caro patvaldystę tiesiogiai siejosi su nacionalinio išsivadavimo judėjimu. R. Šarmaitis rašo: „Besivystančio smulkiaprekinio ir kapitalistinio ūkio interesai pagimdo kovą už nacionalinės kalbos, mokyklų ir spaudos laisvę. Kadangi caro valdžios vykdyta nacionalinės priespaudos politika palietė ne tik bekytančią lietuvių buržuaziją, bet ir plačias valstiečių ir darbininkų mases, tai buržuazinių elementų opozicinis judėjimas

susilaukia pritarimo ir platesniuose liaudies sluoksniuose. Taip išsivysto ir plečiasi lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas, vadovaujamas buržuazinės inteligentijos¹. Tačiau, kaip pažymi R. Šarmaitis straipsnyje, „proletariato atsiradimas ir darbininkų judėjimo augimas sudaro sąlygas XIX a. pabaigoje pasirodyti mūsų krašte proletarinei-visuomeninei minčiai“².

XIX a. pabaigoje, pradėjus Lietuvoje smarkiau augti proletariatui, kilo revoliucinės nuotaikos, plito socializmo idėjos, „marksistiniai rate-liai kūrėsi taip pat vidurinių mokyklų mokinių tarpe“³.

1896 m. susikūrė pirmosios Lietuvos darbininkų politinės organizacijos. Jų viduje vyko kova tarp revoliucinių marksistų ir oportunistinių bei nacionalistinių elementų, siekiančių palikti darbininkų judėjimą buržuazijos uodegoje. Lietuvos darbininkų klasė brendo kaip savarankiška socialinė jėga, besiruošianti vadovauti kylančiai buržuazinei demokratinei revoliucijai. XIX a. pabaigoje ir ypač XX a. pradžioje Lietuvos proletariatas, didvyriško rusų proletariato įkvėptas, stojo Lietuvos revoliucinio judėjimo priešakyje. Tačiau XIX a. pabaigos darbininkų judėjimas dar negalėjo turėti lemiamos įtakos kovai už demokratinį vaikų mokymą ir auklėjimą ar daryti didesnį poveikį vaikų literatūrai. Vis tik demokratiškai nusiteikę rašytojai savo kūrinuose populiarino mokslo žinias, ugdančias materialistinę pasaulėžiūrą, pasirodė pirmieji apsakymai, vaizduojantys varguomenės vaikų gyvenimą. Tai buvo pirmieji realistinės demokratinės vaikų literatūros reiškiniai.

Prieštaringi socialiniai procesai, ideologinė kova vienaip ar kitaip atsispindėjo kultūriniame gyvenime, vaikų mokymo ir auklėjimo teorijose, vaikų literatūroje ir jos kritikoje, apsprendė skirtingas vaikų literatūros raidos linkmes.

Vaikų mokymo ir auklėjimo demokratizacija. XIX a. pabaigoje pasidarė aišku, kad carizmo pamatai sutrūniję. Todėl susidomėta tų, kuriems priklausau ateitis, auklėjimu. Įvairių lietuviškosios buržuazijos kryptių atstovai jaunosios kartos mokymą ir auklėjimą siekė nudažyti savo ideologijos spalva. Politinės grupuotės ruošė savas vaikų mokymo ir auklėjimo programas, kurios kartu buvo kriterijus vaikų literatūros kūriniam vertinti.

Kova dėl vaikų mokymo turinio, tikslų ir metodų vyko spaudos ir mokyklų draudimo sąlygomis. Pagrindinis kovos objektas — mokymo gimtąja kalba klausimas. Oficialioji pedagogika stengėsi pateisinti, kodėl mokymo draudimas gimtąja kalba lietuviams yra reikalingas ir netgi naudingas⁴. Lietuvos liaudis, pažangioji lietuvių visuomenė, aktyviai remiama rusų demokratinų jėgų, taip pat veikiama marksistinių idėjų, kovojo prieš socialinę priespaudą, nacionalinį engimą, už gimtojo žodžio laisvę. Lietuvių liaudis, nepaisydama carizmo persekiojimų ir represijų, jau pirmaisiais metais uždraudus lietuvišką spaudą ir uždarius mokyklas gimtąja kalba, subruzdavo ir vis atkakliau reikalavo lietuviškų knygų spausdinimo lotynišku šriftu, lietuviškų mokyklų ir lietuvių kalbos dėstymo. Lietuvių liaudies kovą už vaikų mokymą gimtąja kalba lengvino pažangių ir autoritetingų rusų pedagogų kova prieš oficialiąją carinę pedagogiką. Štai žymus rusų pedagogas V. Vodovozovas straipsnyje „Skaitymo knyga Vilniaus mokslo

¹ R. Šarmaitis, Buržuazinė ir proletarinė marksistinė visuomeninė-politinė min-tis Lietuvoje iki 1918 metų, „Tarybinis mokytojas“, 1961, Nr. 98.

² Ten pat.

³ Ten pat.

⁴ Д. Сцелпуо, Вопрос о народности в училищах Северо-Западного края, «На-родное образование в Виленском учебном округе», 1902, № 6.

apygardos liaudies mokyklose⁵ reikalavo, kad vaikų skaitymo knygos būtų liaudiškos, kad medžiaga būtų imta iš vaikams artimos aplinkos ir vaizduotų jų gyvenimo nacionalinę specifiką. K. Ušinskis moksliskai įrodė, kokią žalą atnešė carizmo įvestas spaudos ir dėstymo gimtąja kalba draudimas. Jis liaudiškumo atributu laikė gimtąją kalbą. Vaikas, anot K. Ušinskio, įsijungia į liaudies gyvenimą tik su pagalba gimtojo žodžio, kuriame atsispindi liaudies dvasinis gyvenimas, jos nacionalinis charakteris, gimtojo krašto gamta. Todėl gimtosios kalbos mokymas — pagrindinis mokomasis dalykas, o literatūra gimtąja kalba — pagrindinė vaiko dvasinio ir protinio ugdymo priemonė, jo santykių su liaudimi ir gyvenimu formuotoja. K. Ušinskis, gindamas mažų tautų gimtojo žodžio ir spaudos laisvę, rašė: „Štai kodėl, pavyzdžiui, mūsų vakariniai broliai, iškentę įvairiausią svetimtaučių smurtą, kai tas smurtas pagaliau palietė kalbą, suprato, jog dabar jau iškyla klausimas dėl pačios tautos gyvenimo arba mirties“⁶.

Rusų pedagogų mintimis mokyti vaikus gimtąja kalba rėmėsi lietuvių švietėjai, kovodami prieš polonizaciją, mokant lietuvių vaikus, taip pat patys kovojo ir ragino liaudį energingai kovoti už laisvą gimtąjį žodį, kurį carizmas represijomis gujo iš spaudos, mokyklos ir visuomeninio gyvenimo.

Be carizmo represijų prieš nacionalinę mokyklą ir spaudą, vaikų mokymui, auklėjimui ir jų literatūros demokratizacijai trukdė ir buržuazinės-klerikalinės krypties elementai, daugiausia kunigai. Tiesa, jie manė, kad kartu su rusų kalba gali paplisti pravoslavija, todėl pasisakydavo už mokymą gimtąja kalba ir lietuviškų knygų spausdinimą, bet laimino carą, kad jis kovotų su revoliucinio judėjimo ir ateizmo plitimu, fanatiškai smerkė klerikalizmo nepropaguojančias vaikų knygas, nors jos buvo išspausdintos gimtąja kalba.

Klerikalai skelbė bažnyčios dogmą, kad kiekviena valdžia kylanti iš dievo, todėl jie nekviėtė priešintis caro patvaldystei, siekė, kad bažnyčia pirmautų visuomeniniame gyvenime, rūpinosi autoritetais, turtais ir privilegijomis. Jie palaikė feodalinio auklėjimo tradicijas: dogmatinį mokymą, fizines bausmes, ignoravo vaiko psichologijos specifiką, kovojo prieš pasaulietinio turinio vaikų literatūrą, jos ryšius su gyvenimu.

Klerikalai reikalavo vaikų auklėjimą grįsti ne pedagogikos mokslu, o teologija. Vaiko moralę ir jo charakterį esą gali formuoti tik religinė didaktika. Religinėje literatūroje buvo visai neprieštaraujamas žmogus, o propaguojamas asketizmas, nuolankumas, neigiamas materializmas, smerkiama revoliucinė kova. Mokslas be religijos esąs beprasmis ir žalingas⁷. Knygų atrinkimu ir rekomendavimu skaitymui galį rūpintis tik kunigai, „kaipo sargai tiesos dievo, kurie, kaip tik pasergsti, kokia knyga priešinga tikėjimui, tuojau iškeikia“⁸. Barami vaikai, „kurie mėgst skaityti tik pasakėles, dainas ir visokius niekniekius, o dvasiškų knygelių, katekizmų, šventųjų istorijų, gyvenimo šventųjų nekent“⁹. Vaikų literatūra, pasak klerikalų,

⁵ В. Водовозов, Книга для чтения в народных училищах Виленского учебного округа, «Журнал Министерства народного просвещения», т. СХVIII, 1863.

⁶ K. Ušinskis, Rinktiniai pedagoginiai raštai, t. II, Kaunas, 1959, p. 503.

⁷ Pavyzdžiui, „Apžvalgoje“ išspausdintame straipsnyje „Keletas žodžių apie išnaikinimą naminės meilės tarp tėvų ir vaikų“ (1891, Nr. 4—7) kritikuojama J. Kuokšto (J. Sliupo) knygelė „Keli žodžiai apie auginimą vaikų“ ir rašoma, kad „nors nekurie pedagogai ir sociologai, kaltindami šiandienykščias institucijas ir reikalaudami visų luomų liuosybės ir lygybės, ant svieto žadą sutverti rojų, bet tas viskas yra tiktai — sapnas“. Jie aiškiai pasisakė prieš demokratinį ir laikėsi asketinio auklėjimo.

⁸ Mainionis [S. Gimžauskas], Metine Dowanela del Lietuwninku ir Žemaičiu... Tilžė, 1886.

⁹ [S. Kušeliauskas], Szkala pawargeliu siratu ir ape daugel kitu naudingu žiniu, Tilžė, 1886 ar 1887.

priemonė stiprinti tikėjimui, skiepyti pagarbai kiekvienai vyresnybei, atitraukti vaikams iš mažens nuo gyvenimo pažinimo, socialinės kovos ir apskritai visais galimais būdais daryti įtaką vaikams ir jaunimui, kurie, būdami „gražiausi žiedai ir šlovė būsiančio laiko, stovi ant krašto prapulties“¹⁰, t. y. atsipalaiduoja nuo religinių prietarų ir vergiško išnaudojimų paklusnumo.

Teologinio mokymo šalininkai nepripažino vaiko psichologijos ypatumų, todėl neigė meninės išraiškos reikšmę kūrinio suvokimui, tvirtino, kad vaikui lengviausia skaityti katekizmus, o ne pasaulietinio turinio raštus, kuriuos vadino dulke, o katekizmus — auksu¹¹. Remiantis evangelijų dogmomis, visai ginamos ir propaguojamos fizinės bausmės, kaip mokymo ir auklėjimo priemonė, vaikų ugdymas grindžiamas baime ir aklu paklusnumu¹². Neigiama mokslo grožinė ir mokslo populiarioji literatūra — „straipsniai imti iš gamtos, tai ne vaikų kšnelis“. Propaguojami vien praktinio pobūdžio patarimai — „straipsniai apie ūkiškus dalykus“¹³. Klerikalai reikalavo skirtingai lavinti buržuazijos ir varguomenės vaikus. Mokslas turtingųjų vaikams reikalingas, kad jie taptų inteligentais, t. y. buržuazijos elitu. Neturtingųjų vaikus — samdinius — reikią tiek pamokyti, kad jie mokėtų produktyviau dirbti, nes nemokyti tai „gyvuolį sužėdžia, tai padarynę iš piktumo sulaužo arba kitą kokią bledę (iškadą) padaro. Mokinti daug nereikia. Darbininkui žmogui užtenka žinoti tiek, kad galėtų dūšią išganyti ir kad mokėtų duonos kšną uždirbti“¹⁴. Taigi buržuaziniai-klerikaliniai elementai net carizmo priespaudos sąlygomis įslaptą vaikų mokymą žiūrėjo iš siaurų klasinių pozicijų, nepripažindami visų sluoksnių vaikams lygių teisių į mokslą. Vaikų mokymą ir auklėjimą jie suprato obskurantiškai ir viską suvedė į tai, kad „vaikui nuo pat pradžių kvėpte reikia kvėpti į širdį: tai yra, kad dievas, kursai mus sutvėrė ir užlaiko, kad tas dievas yra mūsų tėvu, kad jis už blogus darbus baudžia, o už gerus laimina“¹⁵. Panašūs teologiniai „kriterijai“ sudarė visos klerikalų veiklos pagrindą vaikų literatūros srityje.

Klerikalizmas padarė daug žalos realistinei vaikų literatūrai. Buvo užpulti L. Malinauskaitės-Eglės ir J. Sliupo 1886 m. išėjusioje skaitymo knygoje apsakymai, kurie „dėl gerumo būtų geri“, nes „rašėjas mokėjo ir prisilenkt’ prie supratimo tų mažintėlių ir jų pačių žodžiais į juos prakalbėti, bet stokoja juose vieno svarbiausio daikto“ — religijos propagandos¹⁶. Dvasininkai puolė Aišbės skaitymų knygą ir joje išspausdintus vaikų žaidimus, džiaugsmą, nekaltus išdykavimus laikė antimoksliais, nes esą

¹⁰ Pavyzdžiui, knygelėje „Skala pavargėlių siratų ir apie daugel kitų naudingų žinių“ rašoma, kad „šioje gadynėje atsiranda bedieviai, niekinantieji tikėjimą ir cnatas, nešėnavojantieji dvasiškos, nei svietiškos vyresnybės, darydami sumaišymus, užkret žmones visokiomis klaidomis, per tai mūsų jaunuomenė, gražiausi žiedai ir šlovė būsiančio laiko, stovi ant krašto prapulties. Rūpinkimės tad visomis sylomis mokyti vaikus skaityti ir platinkime tarp jų geras knygas, anos kuo tikriau apgins nuo pražūties“.

¹¹ Literatizki Rupesczei, „Zemaičių ir Lietuvos apžvalga“, 1890, Nr. 2, p. 12—13.

¹² Fizinės bausmės klerikalai propagavo todėl, kad, kaip jie rašė „Apžvalgoje“, „dvasia šv. sako: „Kas gailisi rykštės, neapkenčia sūnų savo, bet kas myli, nuolat ji plaka (Prov. 13, 24)“, ir kitoj vietoj: „Nesiliauk draudęs vaiką, nes jei nuplaksi su rykšte, nenumirs (Prov. 23, 13)“. Buožes mokė samdinius vaikus plakti slapčiomis, nesukelti nereikalingų apkalbų ir protesto prieš vaikų kankintojus: „Todėl sakyciau, kad niekad neplaktumėte prasikaltėlio prie žmonių, ale užsidarę, kur nors, idant nieks nematyty. Plakant reikia gerai įskaudinti, idant vaikai tos koros bijoty...“, „Tėvynės sargas“, 1896, Nr. 3, p. 42.

¹³ „Zemaičių ir Lietuvos apžvalga“, 1890, Nr. 2, p. 12—13.

¹⁴ „Tėvynės sargas“, 1896, Nr. 2, p. 40.

¹⁵ „Zemaičių ir Lietuvos apžvalga“, 1890, Nr. 2, p. 13.

¹⁶ „Zemaičių ir Lietuvos apžvalga“, 1890, Nr. 2, p. 13. Pažymėtina, kad šioje L. Malinauskaitės-Eglės ir J. Sliupo „Abėcėloje ir teip mokintuveje dėl vaikų“ buvo, kaip tuo metu įprasta, katekizmų skyrelis. Bet klerikalams nepatiko ši knyga dėl apsakymų, kuriuose nebuvo propaguojamas reacingasis klerikalizmas.

vaikai „kaipo palinkę labiau ant pikto“¹⁷ patys greit persiims tais darbais. Jie net iš sakyklų „llepė deginti šitą Tilžės balandėlę, idant užkirsti kelią prasiplatitimui masonerijos Lietuvoje“¹⁸. V. Mickevičius-Kapsukas nurodė, kad šią vaikų skaitymo knygelę buržuaziniai-klerikaliniai elementai persekiojo ir Rytų Prūsijoje¹⁹.

Kovodami prieš realistinę vaikų literatūrą, kunigai išleido „Naują elementorių su abrodėliais“ su senoviniu katekizmu, maldomis, trumpais pasakojimais apie šventųjų gyvenimą, su atsidavimu angelo globai. Šis leidinėlis buvo pardavinėjamas už pusę kainos.

Klerikalinėje spaudoje išspausdintose recenzijose buvo gerai vertinami tik religinę didaktiką propaguojantys kūriniai ir siauri dorovinių pamokymų vaizdeliai; ypač buvo giriami A. Jakšto eilėraščiai vaikams. Jie sudarė atskirą skyrių 1894 m. išėjusioje jo „Dainų skrynelėje“²⁰. Šių eilėraščių pagrindinis bruožas — kunigiška pasaulėjauta, religinis tendencingumas, idealistinis, iškreiptas pasaulio reiškinių aiškinimas. A. Jakšto eilėraščiai, parašyti pagal scholastinės estetikos normas, buvo laikomi aukščiausiu kūrybos vaikams pavyzdžiu, giriamas jų turinys, forma ir kalba. Jo eilėraščiai, kuriuose nerasi įspūdingesnių realaus gyvenimo ar gamtos grožio įvaizdžių, o sutiksi tik nepedagogiškų momentų, buvo rekomenduojami visoms vaikų skaitymo knygoms „dailinti prigimimą ir mokyti dievo meilės“²¹.

Recenzijose apie M. Valančiaus, A. Tatarės ir kitų autorių kūrybą vaikams buvo iškeliami tie apsakymai, kurie skiepijo religinį prietaringumą ir pasižymėjo moralizavimu²², buvo propaguojami scholastiški elementoriai. Teologinio mokymo šalininkai — įvairaus plauko reacionieriai, ypač kunigai — į slaptą mokymą žiūrėjo kaip į priemonę išmokyti vaikus elementarios skaitymo technikos, kad jie galėtų melstis iš maldaknygių, skaityti klerikalinę spaudą, jų manymu, vaikus apsaugančią nuo ateizmo ir materialistinės pasaulėžiūros, kuri smarkiai plito ryšium su mokslo ir technikos augimu bei klasių kovos stiprėjimu. Jų mokymo tikslas — nuclankumas, asketizmas, žmogaus ruošimas pomirtiniam gyvenimui, o mo-

¹⁷ Straipsnyje aprašoma, kaip kunigai samprotavo apie A. Kriščiukaičio-Aišbės elementoriaus apsakymus ir iliustracijas: „...ant 16 lakšto yra piešinėlis, kur tarpe šešių vaikų, bėgančių per pievą, vienas ant pilvo parvirto, antras, atšveitęs pasturgalį, repečkas grumdąs, o trečias išdriekė kojas į padanges — tas piešinėlis, anot kunigų, esąs antimorališkas ir neestetiškas, tas piešinėlis, girdi, greičiau papiktins, negu gera padarys, nes vaikai, kaipo palinkę labiau ant pikto, griebsis patys taip rėplioti, turėdami paveikslą elementoriuje“, — pasipiktinęs klerikalų samprotavimais, rašė M. Kuprevičius „Varpe“ („Varpas“, 1895, Nr. 7, p. 118).

¹⁸ „Varpas“, 1895, Nr. 7, p. 118.

¹⁹ V. Kapsukas, Raštai, t. I, Vilnius, 1960, p. 145.

²⁰ A. Jakštas, Dainų skrynelė, Tilžė, 1894.

²¹ Štai J. Tumas-Vaižgantas rašė: „Eilėse dėl mažų vaikelių“ vėl kitokia forma, minkšta, lipšni, rodos, per galvelę glostanti. Sunku išmislyti švelnesnę kalbą prieš kalbą „Klausimas vaikelio“, „Kur yra dievas“, „Pikčiurna“... Be šių trijų negali apsieiti nei vienas elementorius“ („Tėvynės sargas“, 1898, Nr. 8, p. 31).

²² Žr. tokias recenzijas: [?], Priliginimai galvocziū visu amžiu del pasimokinimo ukininkū vaikeliams, „Zemaičių ir Lietuvos apžvalga“, 1890, Nr. 1, p. 7—8; Antanulis [A. Milukas], Graži vaikų knygelė, „Apžvalga“, 1892, Nr. 2, p. 10; Dzukelis [A. Milukas], Vaikų knygelė, „Apžvalga“, 1892, Nr. 4, p. 28; K. Pakalniškis, „Dainų skrynelė...“, „Apžvalga“, 1894, Nr. 24, p. 189; [J. Tumas-Vaižgantas], „Dainų skrynelė...“, „Tėvynės sargas“, 1898, Nr. 8, p. 29—33; [J. Tumas-Vaižgantas], „Pamokslai iszminties ir teisybės...“, „Tėvynės sargas“, 1900, Nr. 1, p. 90; [Pr. Urbonavičius], Ar lietuviszkas Lamentorius del mažū vaikeliiu, o labiause del didesniuju naujei iszduotas ir aizskėi perveizdėtas per K.L.S. isz viso yra egeras?, „Zemaičių ir Lietuvos apžvalga“, 1890, Nr. 2, p. 12—13 ir kt.

kymo metodai — scholastika. Elementariausios mokslo žinios buvo pajungtos religijos propagandai²³.

Vaikų švietimo ir auklėjimo grindimas scholastika buvo reakcingas feodalizmo liekanų reiškinys, kurį reikėjo nedelsiant pašalinti, nes trukdė jaunąją kartą kūrybingam gyvenimui. Tokį „mokymą“ reikėjo demaskuoti ir prieš jį energingai kovoti. Iškilio reikalas ugdyti naujų broožų žmogų.

Už kapitalizmo epochos žmogaus ugdymą įsijungė pažangieji publicistai, kurie suprato nacionalinio engimo žalą, prisidėjo prie liaudies kovos už švietimą. Kovai jie naudojo pažangios rusų pedagogikos, ypač K. Ušinskio mokymo apie gimtosios kalbos reikšmę pradiniam vaiko mokymui, argumentus, pasisakė prieš klerikalines tendencijas ir idėjas liaudies švietime. Tačiau publicistai, būdami liberalinės buržuazijos atstovai, nepripažino klasių kovos elementų, propagavo darbininkų klasės ir buržuazijos vienybę, savo veiklą vaikų švietimo srityje grindė „vieningosios srovės“ teoriją, todėl kartais net griebdavosi kompromisų su klerikalais. Nepaisant to, buvo stengiamasi, kad mokyklos vaikus plačiau išlavintų, kad jie būtų geresni darbininkai kapitalistiniais pagrindais tvarkomoje ekonomikoje. Jau neužteko vaikus pramokyti mechaniško skaitymo. Siekiama, kad vaikai savarankiškai plėstų akiratį, skaitytų knygas, iš jų semtųsi gyvenimui reikalingų žinių, būtų iniciatyvos ir veiklos žmonės. Tai buvo daugiausia prancūzų buržuazinės revoliucijos ideologų idėjos. Jei klerikalai smerkė pažangias šviečiamąsias idėjas, džiaugėsi, kad iki šiol „Volterų, Žan Žak Russų nepagimdė šalis mūsų“²⁴, tai realinio mokymo šalininkai iškėlė demokratinį šūkį: „lietuviams reikia pedagogų Konarskių, Kolantajų, Spencerių, Pestalocių, Rus'ų“²⁵. Tačiau kovą už pažangaus mokymo turinį nulėmė ne Vakarų Europos švietėjų įtaka, kaip aiškino buržuaziniai tyrinėtojai, bet konkreiti to meto Lietuvos tikrovė su savo socialiniais bei politiniais prieštaravimais. Antifeodalinės, antidemokratinės ir antiklerikalinės pažiūros vaikų auklėjimo klausimais buvo tik argumentuojamos Vakarų Europoje, Rusijoje, pagaliau ir Lietuvoje paplitusiomis socialinėmis teorijomis.

Tarp teologinio-scholastinio ir realinio mokymo prasidėjo kova, daugiausia vedama periodinės spaudos puslapiuose. Jau „Aušros“ straipsnyje „Apie įtaisymą lietuviškų mokslaviečių“²⁶ reikalaujama vaikus mokyti „per istorišką pažvilgį“, t. y. vaiko pasaulėžiūrą formuoti, remiantis gamtos ir visuomenės evoliucijos teorijomis, nes tada vaikas „neklajos padebesiuose, bet vaikščios žeme, įsistebėdamas į savo aplinką ir į atsinešimą (santykius.— V.A.) pastebėtų daiktų ir ypatybių“. Šia prancūzų buržuazinės revoliucijos ideologų mintimi kapitalizmo spartaus augimo dienomis grindžiami naujosios lietuviškos mokyklos pamatai, iškeliamas šūkis, kad „žmones apšviečia ne vien tikėjimas, bet ir kitokie mokslai“²⁷. Vaikų mokymo tikslas — „paaštrinti pastabį, išgaląsti sprendinį, pašvelninti širdį“²⁸. Teigiama, kad vaikus reikia vaizdingai supažindinti su artimiausiais aplinkos

²³ Klerikalinė spauda rašė: „Svietiškas mokslas be dvasiško susilpnina ir susuka žmogaus galvą taip, kad jis visiškai pasiduoda pajautimams, arba tiesiog atsiduoda antram galui“. Įkyriai buvo tvirtinama, kad „be religijos svietiškas mokslas ne tik neturi vertės, bet žmogų beveik visuomet gyvuliu daro“ („Vienybė lietuvininkų“, 1894, Nr. 23, p. 76). Panašios mintys buvo keliamos ir straipsniuose: „Keletas žodžių apie išnaikinimą naminės meilės tarp tėvų ir vaikų“, „Apžvalga“, 1891, Nr. 6—8; „Literatiški rūpesčiai“, „Apžvalga“, 1890, Nr. 2 ir kt.

²⁴ [S. Gimžauskas], Ant Naujų metų Lietuvai dovaniale, 1879.

²⁵ [J. Šliupas], „Apšvieta“, 1893, Nr. 9, p. 589—591.

²⁶ „Aušra“, 1884, Nr. 4.

²⁷ „Aušra“, 1883, Nr. 1, p. 297.

²⁸ „Aušra“, 1884, Nr. 4, p. 119.

daiktais ir reiškiniiais, o vėliau ir su tolesniais, sudėtingesniais, ugdyti jų iniciatyvą, savarankiškumą, o pats mokymas turįs „gauti tokį aptaisą, kad vaikui rodytųsi, jog jis pats viską atrado“. Šių minčių laikomasi ir vaikų literatūros recenzijose. J. Mikšas, recenzuodamas apysakos „Jaunasis Robinzonas“ vertimą²⁹, iškėlė individo veiklos ir iniciatyvos reikšmę žmonijos civilizacijai, paryškino apysakos vietas, vaizduojančias „kaip žmogus pradžioje gyvenęs, kaip jo gyvenimas ir visas ūkiškas pasilaikymas diena iš dienos gerinęsis, kaip savo reikalingiausius rikus ir paderines su čėsu iš prigimtinio stono į kultūrą eidamas įsitaisęs“. Recenzentas pažymėjo, kad vaikams yra reikalingos pasaulietinio turinio knygos, be kurių jie „kartais neluob nei toliaus mokytis“. Tačiau „Aušrai“ vaikų literatūros klausimų gvildinimas nebuvo programinis dalykas, todėl čia vaikų literatūra plačiau nenagrinėjama ir beveik nespausdinami specialiai vaikams parašyti kūriniai³⁰.

Lietuvių vaikų literatūrai augti, realizmui ir kritiniam realizmui joje įsigalėti padėjo gausėjanti periodinė spauda. Apie vaikų literatūrą rašė ir kūrinius vaikams spausdino „Varpas“, iš dalies „Apšvieta“ bei suliberalėjusi „Vienybė lietuvininkų“. Vaikų švietimo ir jų literatūros klausimus gvildeno V. Kudirka, P. Mašiotas, J. Jablonskis, J. Šliupas, S. Matulaitis ir kiti. Nors daugelio jų visuomeninės pažiūros buvo ribotos, apsiribojo buržuazinės ideologijos rėmais, tačiau iš jų straipsnių vaikų mokymo klausimais dvelkia pažangios, demokratinės tendencijos.

V. Kudirka buvo žymus lietuvių nacionalinio judėjimo liberalinės srovės atstovas, tad ir švietimo klausimus sprendė šios ideologijos rėmuose. Nepaisant to, jo pažiūrose vaikų lektūros klausimais yra nemaža demokratinių momentų.

V. Kudirka gerai pažino vaiko psichologiją, jo galvosenos būdą ir suvokimo specifiką. Jo mintys apie vaikų auklėjimą ir jų skaitinius yra gilios, principingos, pagrįstos demokratinės asmenybės ugdymo idealais ir realizmo literatūros estetika. Pats V. Kudirka vaikus mylėjo, su jais draugavo, mokėjo rasti bendrą kalbą³¹.

²⁹ [J. Mikšas], Jaunasis Robinzonas, „Aušra“, 1883, Nr. 1, p. 20.

³⁰ A. Burba [Pailius] 1884 m. „Aušrai“ nusiuntė tris savo eilėraščius vaikams, rašytus apie 1880 m. Redakcija jų neišspausdino, nors savo meniniu lygiu jie nesiskyrė nuo kitų to meto didaktinių eilėraščių. Vaizdumo dėlei čia vieną pateikiame:

Tėvas ir vaikai

Plakė tėvas vaiką, kad nenor' mokytis.
Vaikas, kad neplaktų, rykštę pakavojo.
Bet, kad pakavojus, vėl pradėj dairytis,
Tėvs, rykštės neradęs, jį žabu korojo.
Čia vaikutis misli'o, ką bepadaryti?
Štai roda, vaikeli: išmokie skaityti.
Taip tas ir padarė, pats dėl savo labo,
Ir dabar nebijo nė rykštės, nė žabo.

Tie eilėraščiai vėliau buvo surasti „Aušros“ redakcijos archyve ir 1901 m. paskelbti „Zvaigždės“ laikraštyje (Nr. 8, p. 115).

³¹ Jo laišakai, rašyti Sakiuose gyvenančiai mergaitei M. Kraševskytei, labai nuoširdūs, dažnai su humoru, vaikui rašoma kaip protingai asmenybei. Laiškuose jis domisi mergaitės gyvenimu, sveikata, mokslu, įdomiai pasakoja apie Krymą, Adrijos pajūrį, kur jis tada gydėsi. Iš laiškų matyti, kad V. Kudirka turėjo pedagogo ir vaikų rašytojo gabumą (žr. V. Kudirkos laiškus M. Kraševskytei, Literatūra ir kalba, t. III, Vilnius, 1958, p. 519—527). Labai ryškiai jis nupiešė vaikų paveikslus satyroje „Vilkai“. Pasitaiko vaikų gyvenimo vaizdelių ir jo kritikos straipsniuose. Pavyzdžiui, V. Kudirkos „Tėvynės varpų“ pirmasis straipsnis prasideda ryškiu vaikų žaidimo vaizdeliu-algorija: „Matai, skaitytojau, besibovojančius kaimo mažus vaikus, kaip jie kartais, susidėję keli, pradeda statyti triobą: prie darbo imasi karštai ir linksmai, net jų akutės žiba, neša pagalėlius ir kraujant skersai vieną ant kito išveda sienas. Tegul tik katro pagalėliai bus atmestu, ar tai, kad per trumpas, ar per kreivas, tuojaus vaikutis susiraukia, pradeda verkti ir supykęs ant

V. Kudirkos meilė vaikams trykšta iš jo straipsnių, recenzijų, kur jis kovojo prieš carizmo varomą politiką, draudžiančią spaudą ir mokyklas gimtąja kalba.

Jis neigė ir scholastinį, viduramžių tradicijomis pagrįstą mokymą, kuris darė ne mažiau žalos, kaip ir knygų bei mokyklų draudimas gimtąja kalba. Savo realinio mokymo pažiūras V. Kudirka išdėstė straipsnyje apie M. Brundzos „Lietuvišką elementorių dėl mažų vaikelių...“³², kuris išėjo keletą kartų (1878, 1887, 1888 m.). V. Kudirkos manymu, iš jo mokyti vaikus yra tas pats, kaip mokyti uždegti žiburį „trinant vieną pagalį į kitą“, kaip darė žmonės žiloje senovėje. Elementoriuje neatsižvelgiama į vaiko psichologiją, interesus, nors pradinis skaitymas, „kada vaikas pirmą kart ima miklinti savo galvą, yra labai svarbus, nes nuo jo daug pri-guli arba išplėtojimas protiškų vaiko pajėgų, arba jų užmušimas, ar bent prislėgimas“. Jis reikalavo, jog skaitymo „darbas neužvodytų dvasiško-mis vaiko nuojėgomis“, skaitiniai būtų lengvi, patrauklūs, turiningi, kad „nereikėtų versti vaikus su rykštės pagalba skaityti“. Kunigai, norėdami pateisinti vaikų fizines bausmes, sugalvojo eilėraštuką, kuriame įrodinėjo, kad nemokančius skaityti vaikus, esą, dangus liepęs plakti rykštėmis. „Mat nemyslykit vaikeliai, būk mes tokie kraugeriai — tai dvasia šventa rykšte plakt vaikelius rodija“, kartu V. Kudirka pažymėjo, kad vaikai moka savarankiškai galvoti, todėl šiandien su „„kalėda“ negalima pa-sigirti prieš vaikus, nes jie gali pasipiktinti ir rūgoti ant dangaus už tokią rodą“. Pirmoji skaitymų knyga turi išmokyti lengvai ir sąmoningai „skai-tyti, rašyti ir mįslyti“, paruošti vaiką gyvenimui. V. Kudirka reikalavo, kad „prieš maldas ir krikščioniškus pamokinius, sunkius dėl pradinio skaitymo ir supratimo, reikia patalpinti svietiškos įtalpos straipsnelius, tam tyčia parinktus, lengvus dėl skaitymo ir lengvai kūdikiui supranta-mus, o paskui jau, kada vaikas pramoks skaityti, galima eiti prie sun-kesnių dalykų“. Taigi V. Kudirka pirmasis pareiškė, kad vaikų literatūros kūriniai atitiktų skaitytojo amžių, jo intelektualinį išsivystymą, būtų „svie-tiškos įtalpos“, t. y. realistiški, turiningi, tik tada juos „su nauda galima pasiskaityti“. Vaikams reikia skiepyti meilę ir nuolatinį skaitymo poreikį naudingoms pasaulietinio turinio knygoms, nes, skaitydamas religines knygas, „vaikas ir užaugęs baidysis, nes ant jų pradžioje mokslo nebuvo nurodyta“. V. Kudirka, savo teiginius pagrįsdamas vaiko psichologijos dėsniais, atmetė religinio turinio knygų skaitymą, kaip per sunkų darbą mažiems vaikams.

V. Kudirka sarkastiškai išjuokė M. Brundzos elementoriaus kalbą, už-terštą bažnytiniais žargonais. Jis reikalavo, kad visi žodžiai knygoje vai-kui būtų aiškūs, nes, „vartojant žodžius be apmąstymo tikros jų prasmės, galima yra perkreipti faktą ir skaitytojas gali suprasti ne taip, kaip no-rėjo rašėjas“. Kalbos tikslumas — pirma vaikų literatūros sąlyga. Antra sąlyga — laikytis bendrinės kalbos normų, neprimityvinti kalbos, nerašyti taip, kaip vaikas taria, pvz., „Kas tai da paukštis **Lamentorius?**“ — klaus-ia V. Kudirka. „O, matote, tai **Elementorius**... taip navatnai pavadin-

galo išgriauja visą darbą, tarydamas: tai nei man, nei jums! O tankiai pikčiurna iš tolo stovėdamas tėjimasi, ar negalės ką likusiems savo draugams sugriauti, jeigu toliaus kuomi užsimtų...“ V. Kudirka, gindamas vaikų teises, savo publicistikoje sušunka: „Perkūne, tur būt, jau tavęs nėra, jeigu tu nenutrenki žmogų, tiesiantį ranką dėl nuskriaudimo ma-žutėlio“. Jo pasakėčios įėjo į vaikų skaitinius ir spausdinamos tarybiniuose rinkiniuose vaikams.

³² V. K. [V. Kudirka], Lietuwiszkas Lamentorius dėl mažu waikeliu, o labjausjai dėl didesniuju naujaj izduotas ir ajszkej perweizetas per K.L.S., „Varpas“, 1889, Nr. 9, p. 132—134. Tai M. Brundzos (K.M.B.) verstas ir L. Staugaičio (L. K.) redaguotas elemen-torius (Kriptonimai atsekti; žr. V. B i r ž i š k a, Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyrai-dės, Kaunas, 1943, p. 38).

tas“. Tai ne korektūros klaida, pažymi V. Kudirka, o tam tikros dalies žmonių rašymo maniera, kurie teigia, „būk tai, rašant ką dėl prastų žmonių, reikia vadinti viską taip, kaip patys tie žmonės vadina“. Jis negailestingai puolė vaikų skaitiniuose bažnyčios įdiegtus žodžius: lokamstvas, paliecavojimus, bagaslovijimus, pavšadnas, znokus, nodiejas ir t. t. „Tai tik keletas kvietučių lietuviškame perveizėtojo darželyje“,—rašė V. Kudirka. Jis skatino vaikų literatūros kalbos demokratėjimo procesą, priejo išvadą, kad scholastiškai išleistas elementorius neatitinka dienos reikalavimų, atitrūkęs nuo gyvenimo. „Tai nešiandieninis elementorius, tai mutinys iš užduočių elementoriaus, maldaknygių ir katekizmo, padarytas ant lietuviško skystymo, užsūdytas lenkiška, o uždarytas lotyniška kalba“,—pažymėjo V. Kudirka ir pridūrė, kad „K. L. S. stverėsi prie darbo, neturėdamas tam tinkančių pajėgų“, todėl „davė Lietuvos vaikams supuvusį obuolį ir tą patį nuo purvų nenuvalė“. Šis V. Kudirkos straipsnis sukėlė klerikalų įtūžį ir polemiką. Tačiau religinės didaktikos literatūros vaikams hegemonija buvo pakirsta.

Pasirodė A. Kriščiukaičio-Aišbės, L. Malinauskaitės-Eglės ir J. Šliupo, P. Višinskio demokratine dvasia parašytos skaitymo knygos. Netrukus pasirodė apie šias knygas recenzijos: „Varpe“ įdėtame straipsnyje „Kas girdėti apie „Naują elementorių p. A—iš—B?“³³, apibendrinama įvairios pažiūros ir realistinė vaikų literatūra. Kalbėdamas apie A. Kriščiukaičio-Aišbės skaitymo knygelę, M. Kuprevičius rašė, kad dvasininkija elementorių kritikavo už tai, jog jame neminimas ir negarbinamas dievas. Dvasininkams nepatikė vaikų linksmy žaidimų, jų „nuodėmingos“ prigimties vaizdavimas. Jis pasipiktinęs pažymėjo, kad prieš šį premijuotą elementorių, kuris „iš dvasios ir taip abelno nukreipimo panašus truputį ant Ušinskio „Rodnoje slovo“, turėjo L. Tolstojaus, K. Ušinskio bei lietuvių liaudies kūrinių“, klerikalai kovojo dvejopai: a) iškeikė elementorių iš sakyklų ir ragino deginti; b) paruošė katalikišką elementorių ir dalino pusvelčiui³⁴.

Derindamas klerikalines ir realinio mokymo šalininkų pažiūras vaikų skaitymo klausimais, V. Kudirka nustatė pagrindinius vaikų skaitinių požymius: kūriniai turi atitikti vaiko amžių, pasižymėti žanriniu įvairumu, turiningumu, iš skaitinių turi būti išmesti katekizmai; kalbos tikslumas, grynumas ir liaudiškumas privalomas visiems skaitiniams.

V. Kudirka nagrinėjo mokslo populiariąsias knygutes, sukritikavo J. Zebrio „Trumpą aprašymą apie žemę arba žemrašį“³⁵. Jis pasisakė prieš empirišką įvairių reiškinių aprašinėjimą, reikalavo rašyti taip, kad skaitytojas susidarytų mokslinį pasaulio supratimą. V. Kudirkos nuomone, padrikus faktus, lyg „sąslavas, žaidžiančio kūdikio sugraibstytas, pavadinti moksliniu penu būtų didis nusidėjimas“³⁶.

Jis gerai vertino J. Šerno veikalėlį „Apie žemę ir kitus svietus“³⁷, kuriame yra mokslinė pasaulio aiškinimo sistema, žinios populiariai ir visiems suprantamai išdėstytos, sunkesni dalykai paaiškinti iliustracijomis, brėžiniais, mokslo terminai verčiami lietuviškai. V. Kudirka šią knygutę skyrė įvairaus amžiaus skaitytojams.

Jeigu savo publicistikoje ir visuomeninėje veikloje V. Kudirka buvo uolus įvairių socialinių sluoksnių bei klasių bendradarbiavimo šalininkas, propagavo „tautinės vienybės“ šūkį, pripažindamas kartais net kompromi-

³³ „Varpas“, 1895, Nr. 7, p. 118.

³⁴ Ten pat.

³⁵ [V. Kudirka], Trumpas aprašymas apie žemę arba žemrašys, „Varpas“, 1896, Nr. 12, p. 182—184.

³⁶ Ten pat.

³⁷ [V. Kudirka], Apie žemę ir kitus svietus, jų būvį ir pabaigą, Čikaga, 1896, „Varpas“, 1897, Nr. 3, p. 40—41.

sus su klerikalais, tai vaikų švietimo ir vaikų skaitinių klausimais jo pozicijos buvo aiškiai priešingos klerikalų pozicijoms. Kovą dėl jaunosios kartos švietimo ir jos lektūros jis susiejo su lietuvių liaudies kova dėl socialinio ir nacionalinio išsivadavimo, tačiau siekė, kad šiai kovai vadovautų buržuazija. Reikalaudamas, kad skaitiniai atitiktų vaiko amžių, V. Kudirka paskatino rašytojus susidomėti vaiko mąstymo, suvokimo ir interesų specifika, išskėlė vaikų literatūros ryšio su gyvenimu klausimus.

V. Kudirka pradėjo mokslo populiariosios literatūros kritiką, prisidėjo prie vaikų literatūros kūrinių kalbos gerinimo. Jo pasisakymai vaikų literatūros klausimais buvo tarytum posūkiu punktas nuo didaktinės į realistinę demokratinę, laisvą nuo religinių prietarų, nacionalinę lietuvių vaikų literatūrą, jie turėjo poveikio kitiems publicistams.

Realistinės vaikų literatūros teorijos ir kritikos pradmenys. XIX a. pabaigoje ryšium su V. Kudirkos ir kitų publicistų iškeltomis mintimis, kad vaikas yra galvojanti asmenybė, todėl jį reikia mokyti ir auklėti sąmoningai, atsižvelgiant į jo psichologiją, buvo demaskuoti antipedagogiški, anti-humaniški scholastinio mokymo pagrindai. Visuomenė pamatė religinės didaktikos svetimumą vaiko prigimčiai. Spauldoje pradėta rašyti apie vaikų literatūros atsilikimo priežastis. J. Šliupas atsilikimą aiškino pragaištinga klerikalizmo įtaka, nes mokymą ir auklėjimą „nuo kelių šimtų metų kunigija muša ant tolygaus religiško kurpaliaus“³⁸. P. Mašiotas vaikų literatūros skurdumą matė bendrame lietuvių liaudies kultūrinio gyvenimo atsilikime, nurodė, kad „pirma reikėjo suvesti į draugystę su lietuviškomis knygomis tėvus, kad padarytume jas prieinamas vaikams“³⁹.

XIX a. pabaigoje išaugo nauji rašytojai, ėjo periodinė spauda, knygnešiai pasiekdavo tolimiausias lietuviškojo kaimo trobeles, jaunuomenė, grįždama iš mokslų atostogauti, parveždavo knygų suaugusiems ir vaikams⁴⁰. Pakilus liaudies kultūrai, iškeliamas klausimas, kad „gera būtų parūpinti skaitymai ir jauniesiems tų šeimų sąnariams“⁴¹. J. Jablonskis rašė, kad „skaitymų vaikams, kaip žinoma, mūsų literatūroje labai maža, ypač nedaug turime tikrai gerų, visai tinkančių vaikams knygučių“. Jis pasigedo tokių rašytojų, kaip Valančius, „kuris mokėjo rašyti taip, idant būtų suprantamas didumai žmonių ir vaikams“⁴².

Susidomima kitų tautų vaikų literatūra ir nurodoma, kad „svetimtaučiai turi jau išsidirbę net tam tikrą vaikų literatūrą (...) pas mus tą klausimą lyg nereikalingą su visu į šalį pastūmė“, todėl su trūkumais leidžiami leidiniai vaikams „taip keistai atskiria mūs darbininkus nuo kitų svetimtautiškų literatūrų“⁴³.

Vaikų literatūros ugdymui buvo naudojami moraliniai ir materialiniai akstinai. Stiprėjant socialiniam ir nacionaliniam išsivadavimui, iškeliamas moralinė rašytojo atsakomybė už jaunosios kartos ugdymą, akcentuojama, kad „ne kam, kaip priaugantiems priguli ateitis; todėl, jeigu norime, kad nauja mūs karta nepaniekintų mūsų šių dienų triūso, turime pasirūpinti

³⁸ [J. Šliupas], Metinė Dovanėlė antra... „Apšvieta“, 1893, Nr. 9, p. 590.

³⁹ [P. Mašiotas], Neužmirškime ir mažųjų, „Varpas“, 1894, Nr. 1, p. 9–10.

⁴⁰ S. Matulaitis savo „Atsiminimuose“ rašo, kad studentai, grįžę atostogų, kaimo vaikams ne saldinius, o knygeles dalydavę. Gautomis knygelėmis vaikai labai džiaugdavęsi. Jis rašo: „Pavyko įsigyti keliolika Maskvos studentų lėšomis užsienyje išleistų Valančiaus „Vaikų knygelės“ egzempliorių, kuriuos dalindavau vaikams... Kaimo vaikai, pamatę ką nors atvažiuojant, išbėgdavo atkelti vartų. Atkėlusiems vartus vaikams duodavau kelias kapeikas ir spalvotu viršeliu knygutę. Gavę dovaną, vaikai skubėdavo pas motinas, išėjusias pažiūrėti, kas važiuoja, ir iš tolo šaukdavo: „Mamul! Mamul! Veizėk, ką jis čia man davė!“, S. Matulaitis, Atsiminimai, 1957, p. 86.

⁴¹ [P. Mašiotas], Neužmirškime ir mažųjų, „Varpas“, 1894, Nr. 1, p. 9–10.

⁴² A. Zemaitis [J. Jablonskis], „Vaikų knygelė...“, „Varpas“, 1894, Nr. 4, p. 60.

⁴³ Pasudnietis [?], Literatiška peržvalga, „Vienybė lietuvininkų“, 1894, Nr. 23, p. 275–276.

ją priguliničiai išauklėti⁴⁴. Apeliuojama į rašytojų pilietinius jausmus, nurodoma, kad „ant šitos dirvos mūsų dienų rašytojai, gali sakyti, da suvis nebandę savo plunksnų“, pabrėžiama, kad kai kuriems rašytojams „nesunku būtų padovanoti Lietuvos vaikams viena kita tinkama knygutė“. Rašytojai, vaikų auklėtojai, kviečiami gvildinti vaikų literatūros ugdymo problemas, reiškiamos viltys, „jog atsiras rašytojų, kurie sušels pajudintą klausimą (vaikų literatūrą. — V.A.) ir teoriškai ir duos gerą pradžią jam praktiškai išrišti“⁴⁵.

Materialinis akstinas, skatinęs vaikų literatūros augimą, buvo skaitymo knygų vaikams premijavimas. „Varpo“ premiją 1894 m. gavo Aišbės „Naujas elementorius, vaikams dovanėlė“⁴⁶. Geografijos knygutei parašyti premiją paskelbė „Vienybės lietuvininkų“ redakcija⁴⁷. Konkursų skelbimas kėlė leidžiamų knygų vaikams kokybę, skatino visuomenę domėtis vaikų literatūra, sukėlė gyvas diskusijas.

Vaikų literatūros ugdymo baro neapleido ir klerikalai. Tačiau jų veikla daugiausia buvo destruktvyvinio pobūdžio: jie pasaulietinio turinio knygas vaikams persekiojo ir iškeikdavo iš sakyklų, gynė senus scholastiškus mokymo metodus, leido reakcingas knygas vaikams. Net vienas kitas ir platesnio akiračio dvasininkas, pavyzdžiui, J. Tumas-Vaižgantas, pasisakė, kad katekizmai skaitymo knygoje „būtų ne pro šalį“⁴⁸.

Ugdant originaliąją realistinę vaikų literatūrą, iškilo jos auklėjamojo turinio problema. Publicistai reikalavo, kad jaunajai kartai „reikia duoti skaityti knygas, kurios keltų jų dorą, suteiktų jiems reikalingas žinias, išdirbtų jų estetiškus jausmus“⁴⁹. Vaikų literatūros pagrindinis tikslas — mokyti, auklėti ir estetiškai lavinti jaunąją kartą. Nors jie ignoravo socialinio gyvenimo klausimų nušvietimą vaikų literatūroje, bet ryžtingai pasisakė prieš klerikalinio turinio knygas. Štai P. Mašiotas siūlė atidžiai žiūrėti, kad į vaikų literatūrą nepatektų „toki perlai, kokių jau pakliuvo keletas: „Dievas, dangus ir pragaras“ ir kitos tokios knygapalaikės“⁵⁰. Nors P. Mašiotas, J. Jablonskio balsai prieš buržuazinę-klerikalinę vaikų literatūrą nebuvo dar ryžtingi, bet juose jau girdimi pažangių epochos idėjų garsai.

Bene ryškiausiai klerikalinės vaikų literatūros kenksmingumą vaikų auklėjimui atskleidė J. Šliupas, kuris parodė jos antirealistinę prigimtį. Anot jo, klerikalinė vaikų literatūra „nuo mažiuiomenės jau pradeda kūdikio silpną mįslį kelti nuo žemiškų daiktų prie dangiškių“ ir jaunajai kartai skiepija „užuot tikrenybės — melagystę, prietarus, veidmainystę“. Tokia vaikų literatūra „lyginasi iš mažens vaikus penėti dvasiškais nuodais“⁵¹. J. Šliupas pliekė vaikų literatūros idėjinį skurdumą, tikiybinį moralizavimą, žemą meninį lygį. Jis XIX a. pabaigoje vaikų literatūros kritikoje reiškė demokratines idėjas, nors pats vėliau perėjo į buržuazinio nacionalizmo pozicijas.

V. Kudirka, P. Mašiotas, J. Jablonskis, J. Šliupas savo kovos prieš klerikalinę vaikų literatūrą beveik nesiejo su kova apskritai prieš buržuazinę moralę ir socialinę nelygybę. Užuominas apie socialinio liaudies gyvenimo vaizdavimo būtinumą vaikų literatūroje pareiškė S. Matulaitis,

⁴⁴ [P. Mašiotas], Neužmirškime ir mažųjų, „Varpas“, 1894, Nr. 1, p. 9—10.

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ [J. Tumas-Vaižgantas], Pripažinimas premijos už geriausią lietuvių elementorių, „Varpas“, 1894, Nr. 6, p. 94.

⁴⁷ P r. A š a k a i t i s [P. Mašiotas], Apšvietimo dalykai, „Varpas“, Nr. 9, p. 113.

⁴⁸ [J. Tumas-Vaižgantas], Pripažinimas premijos už geriausią lietuvių elementorių, „Varpas“, 1894, Nr. 6, p. 94.

⁴⁹ [?], Kokie skaitiniai priguli parūpinti žmonėms? „Varpas“, 1893, Nr. 8, p. 126—127.

⁵⁰ „Varpas“, 1894, Nr. 1, p. 9—10.

⁵¹ „Apšvieta“, 1893, Nr. 9, p. 589—590.

kuris aktyviai rėmė liaudies socialinio ir nacionalinio išsivadavimo judėjimą. Jis reikalavo, kad vaikų literatūra pirmiausia tarnautų liaudies ir proletariato vaikų auklėjimo uždaviniams spręsti, išskėlė, kad klerikalinė-buržuazinė vaikų literatūra yra ne vien obskurantizmo, bet ir išnaudotojų ideologijos skleidėja, tarnauja ne darbo žmonių, bet buržuazijos interesams. Vadinasi, jo straipsniuose pastebimi pirmieji revoliucinės vaikų literatūros kritikos reiškiniai. Kritikuodamas J. Dovydaičio-Šiaulėniškio Senelio knygutę „Gyvenimas Stepo Raudonnosio“⁵², S. Matulaitis pabrėžė jos antirealizmą: autorius ne tikrovišku gyvenimo atskleidimu, bet religiniais prietarais bandęs atgrasinti priaugančiąją kartą nuo girtuokliavimo, be saiko minįs velnią ir skleidžiąs prietarus, mistiką. Žmonės, kurie kitus gąsdina pragaru, S. Matulaičio manymu, yra melagiai, nes sugalvoja nebūtus dalykus. Gyvenimo tikrovės atskleidimas meniniais vaizdais yra tikroji vaikų auklėjimo priemonė. Kritikuodamas A. Jakšto „Dainų skrynelės“ rinkinio eilėraščius vaikams, S. Matulaitis parodė, kad ir jos autorius nuolatos minįs dangų, dievą, velnią, šaukiąs šventas dvasias ir pamokslaujās kaip kunigas. Eilės parašytos monarchistine dvasia, nes autorius jose prašās dvasios šventos: „... nulenk, girdi, puikybę proto“, ugdo paklusnumą valdžiai, skiepija nuolankumą ir nepasitikėjimą savo jėgomis⁵³. S. Matulaitis sukritikavo knygutę „Gražūs pamokinimai“, kurioje vaizduojama tik buržuazinių šeimų vaikų gyvenimas, „važiavimas į vasariškus namus“⁵⁴, kur žmogaus vardas, dorovingumas matuojamas gera tarnyba, turto dydžiu, rūpinimusi „patikti savo viršininkams“. S. Matulaitis pažymėjo, kad žmogaus dorovingumas turi būti seikėjamas tarnavimo liaudžiai matu. Tie, kurie turi gerą vardą, gyvenime geros vietos negauna, nes yra carinės valdžios persekiojami ir sodinami į kalėjimus. Vaikų literatūros teigiamasis herojus, anot S. Matulaičio, ne „dorovingasis“ buržua, o žmogus, kovojantis už liaudies laisvę ir nebijās valdžios persekiojimų ir kalėjimų. Kritikuodamas „Gražius pamokinimus“, S. Matulaitis svarbiausiais pažangiosios vaikų literatūros kriterijais laikė kūrinių visuomeninį patosą, idėjinį kryptingumą, kovą prieš buržuazinę moralę. Vietoj reakcingos, buržuazinę moralę propaguojančios vaikų literatūros jis siūlė versti ir leisti vaikams Anderseno pasakas.

Straipsniuose ir recenzijose imta nagrinėti ir vaikų literatūros meninio vaizdavimo specifikos klausimai, nes vaiko psichologijos tyrimai parodė, kad vaikams „sunku parašyti knygutę, kurią jie su noru skaitytų ir kuri būtų jiems tikrai naudinga“⁵⁵. Keliama vaikų literatūros teorijos reikšmė praktiniam rašytojo darbui, rašytojai kviečiami „pirma apsvarstyti šitą dalyką (kaip rašyti vaikams.— V.A.), kad būtų lengviau išsisergėti nepasisekimo iš pačių pradžių. Negera pradžia gal sutrukdyti visą reikalą“⁵⁶. Tyrinėjama, kokius kūrinius vaikai mėgsta skaityti, kaip juos reikėtų rašyti, nagrinėjami siužeto, veiksmo akcijos, stiliaus klausimai. Iškeliami mintis, kad vaikų literatūra yra neatskiriama grožinės literatūros dalis, tik „pagal savo turinį ir išguldymo būdą pritaikyta vaikams“. Vaikų literatūrą siūloma klasifikuoti pagal skaitytojo amžių ir skirti į mažesniųjų ir paaugusiųjų vaikų literatūrą. J. Jablonskis išskėlė mintį, kad vaikų knygos „galėtų būti naudingos vaikams ir mokinantiems vaikus tėvams“⁵⁷,

⁵² Sėbraitis [S. Matulaitis], „Gyvenimas Stepo Raudonnosio ir kiti naudingi skaitymai“, „Varpas“, 1895, Nr. 1, p. 15—16.

⁵³ Sėbraitis [S. Matulaitis], „Dainų skrynelė“, „Varpas“, 1894, Nr. 9, p. 139.

⁵⁴ Draugaitis [S. Matulaitis], „Gražūs pamokinimai“, „Varpas“, 1894, Nr. 6, p. 93.

⁵⁵ [P. Mašiotas], Neužmirškime ir mažųjų, „Varpas“, 1894, Nr. 1, p. 9—10.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ A. Žemaitis [J. Jablonskis], Gražūs pamokinimai, „Varpas“, 1894, Nr. 5, p. 75—76.

nes iš jų tėvai geriau pažintų vaikų psichologiją ir sėkmingiau juos auklėtų. S. Matulaitis nurodė, kad yra skirtumas tarp literatūros vaikams ir literatūros apie vaikus („...ne viskas, kur kalbama apie vaikus, vaikams ir tinka“)⁵⁸. Apie vaikų literatūros specifiką rašė P. Mašiotas, J. Tumas-Vaižgantas, knygas vaikams recenzavo S. Matulaitis, J. Jablonskis, Pasudonietis [?] ir kiti.

Pagrindiniu vaikų literatūros žanru laikomi apsakymai ir apysakos, nes jie panašūs į vaikų mėgstamas pasakas. „Apysaka — tai tikriausias įrankis vaikams pripratinti prie knygų, pakreipti jų protą ir jausmus į geisutiną pusę (...). Apysaka tinka vaikams visokio ūgio. Mažiems vaikams aš patarčiau duoti skaityti tiktai apysakas, mažiausiems skaitytojams pasakas“⁵⁹, — rašė P. Mašiotas. Apysakos pagrindiniais vaikų literatūros kūriniais bus tada, jei jose bus gera intriga, išvystytas veiksmas, dramatiškos situacijos, gyvi veikėjų paveikslai.

Pradedama ypatingai vertinti mokslo grožinė vaikų literatūra, kuri plečia akiratį, lavina protą, formuoja materialistinę pasaulėžiūrą. P. Mašiotas rašė, kad „stoka pažinimo prigimties (gamtos. — V.A.) atsitikimų — tai šaltinis visokių prietarų, slegiančių tamsų žmogų“⁶⁰. Jis pritarė konkurso paskelbimui mokslo grožinės literatūros knygoms parašyti, pateikė savo pasiūlymus dėl tokių knygelių turinio. P. Mašiotas nurodė, kad gamtos mokslo žinios vaikams turi būti populiarinamos, naudojant grožinės literatūros meninės išraiškos priemones, nes „apysakos forma tinka taipogi populiarizavimui mokslų paaugusiems vaikams“. Mokslo populiariją literatūrą jis rekomendavo prasilavinusiems vaikams — „populiariški išguldymai paprastoj formoj gali būti tikrai naudingi tiktai vaikams, turintiems tiktai šiokių — tokių mokslo pamatus“.

P. Mašiotas atkreipė dėmesį į istorinio žanro apysakas, kurios sukelia tarnavimo liaudžiai idealus, ir rašė, kad „vaikų literatūrai, man rodos, labai tiktų aprašymai žymių atsitikimų ant žmonių naudos“⁶¹. Iškeliamas biografinio pobūdžio kūrinių auklėjamasis vaidmuo. J. Jablonskis gerai atsiliepė apie „Vaikų knygelės“ antrajame leidime įdėtą M. Valančiaus biografiją, pažymėdamas jo ryšius su liaudimi ir darbus Lietuvai, tačiau apgailestavo, „kad tasai prisidėjimas parašytas ne populiariškai, ne visiems suprantamai, ko būtų galėta laukti iš knygutės, paskirtos (...) žmonių vaikams“⁶².

Nuotykių literatūra vaikams traktuojama arba kaip neduodanti jokio dvasinio „užganėdinimo“, arba nurodoma, kad tokios knygos vaikus „pripratina prie skaitymo ir visai rimtų raštų“⁶³, sudomina juos knygomis. Susirūpinta pasakų leidimu vaikams, kovojama prieš nevykusius pasakų leidinius, smerkiamos nerūpestingai, pelno sumetimais išleistos arabų pasakos iš „Tūkstančio ir vienos nakties“, pageidaujama pasakų „parašytų su gražiu siekiu, paskirtų plėtojimui vaikų jausmų ir auklėjimui jų mažutėlėse širdelėse nekaltų ir dorų mįslių“⁶⁴. S. Matulaitis siūlė išleisti Anderseno pasakas vaikams, „kurios su tokiu pasisekimu išverstos kone į visas kalbas“⁶⁵. P. Mašiotas pasakas laikė mažiausiųjų vaikų skaitiniais.

⁵⁸ „Varpas“, 1894, Nr. 6, p. 93.

⁵⁹ [P. Mašiotas], Neužmirškime ir mažųjų, „Varpas“, 1894, Nr. 1, p. 9—10.

⁶⁰ Pr. Ašakaitis [P. Mašiotas], Apšvietimo dalykai, „Varpas“, 1893, Nr. 9, p. 113.

⁶¹ [P. Mašiotas], Neužmirškime ir mažųjų, „Varpas“, 1894, Nr. 1, p. 9—10.

⁶² „Varpas“, 1894, Nr. 4, p. 60—61.

⁶³ „Tėvynė“, 1900, Nr. 7, p. 1.

⁶⁴ Pasudonietis [?], Literatūriška peržvalga, „Vienybė lietuvininkų“, 1894, Nr. 23, p. 276.

⁶⁵ „Varpas“, 1894, Nr. 6, p. 93.

A. Janulaitis siūlė sudaryti liaudies pasakų rinkinį vaikams, atrinkti pasakas iš mokslo reikalui išleistų knygų, kalendorių, laikraščių ir jas literatūriškai apdoroti, pritaikyti vaikų knygoms⁶⁶. A. Kaupas teigiamai vertino arabų pasakas „Tūkstantis ir viena naktis“, Anderseno ir Brolių Grimų pasakas vaikams, rekomendavo jas išversti į lietuvių kalbą, nagrinėjo jau išleistas pasakas⁶⁷.

Straipsniuose nagrinėjama, ką vaikai mėgsta skaityti ir kaip jie suvokia kūrinius, spaudoje trumpai atpasakojami jaunųjų skaitytojų interesų eksperimentinio tyrimo rezultatai, gauti rusų, anglų vaikų psichologijos tyrinėtojų⁶⁸. Remdamasis tais duomenimis, P. Mašiotas nagrinėjo siužeto ir peizažo problemą vaikų literatūroje. Jis pažymėjo, kad vaiko dėmesys nepatvarus, nuolat reikalauja naujų įspūdžių, todėl knygas reikia rašyti lengvai, kad vaikai jas „skaitytų su pamėgimu, be jokios priedartos“. Vaikų knygų „fabula turi būti užimanti“, o „scenos turi mainytis — ko tankiau, to geriau“. Veiksmo vystymui trukdą peizažų aprašymai. P. Mašiotas nagrinėjo peizažo vietą ir reikšmę vaikų literatūros kūriniuose. Tuo klausimu jis rašė: „Aprašymus prigimties vaikai nelabai mėgsta, ir juo mažesni, juo mažiau užima juos aprašymai“. Šias prielaidas jis darė, remdamasis vaiko psichologijos tyrimais. „Viena mokytoja, — nurodė P. Mašiotas, — (...) perskaičius vaikams aprašymą keturių metų dalių ir matydama, kad vaikams skaitymas nelabai patiko, klausia: „kataras jūs mėgstat aprašymus prigimties?“. „Aš nemėgstu, — atsiliepia vienas, — daug geriau kokia nors istorija“. „Geriau baisi“, — priduria antras. „Ne, graudinga geriau“, — atsiliepia trečias. „O aš mėgstu žiūrėti į prigimtį, — pasakoja ketvirtas, — žiūrėt gera, o rašyti — tai, man rodos, suvis nereikia“. Tokius tai nurodymus mums duoda vaikai“⁶⁹.

P. Mašiotas nesiūlė visiškai pašalinti peizažų aprašymų iš vaikų literatūros, nes „geri aprašymai — svarbus įrankis estetikos jausmui auginti, iš jo reikia naudotis, tiksliai priguli žiūrėti, kad aprašymai dvasiškomis vaikų pajėgoms nebūtų perilgi“. Kitaip sakant, jis teisingai teigė, kad gamtos aprašymai vaikų literatūros kūriniuose turi būti trumpi ir dinamiški, o vyresnio amžiaus vaikų kūriniuose — kiek ilgesni.

Daug dėmesio skiriama vaikų literatūros kalbai, reikalaujama tikslios, taisyklingos ir gražios vaikų knygų kalbos, kuri nesiskirtų nuo literatūrinės kalbos. Skelbiama griežta kova įvairiems žargonams, provincializmomams⁷⁰, keliamas literatūrinės kalbos norminimo klausimas, t. y. tarmiškai parašytų kūrinių vaikams „sulietuvinimas“. Tačiau šį darbą reikalaujama dirbti atsargiai, nepakenkiant rašytojo kalbos specifikai (J. Jablonskis). Pasisakoma prieš pažodinius vertimus, barbarizmus ir šiaip neaiškius žodžius bei posakius, reikalaujama vertimo redaktorių⁷¹, smerkiamas vaiko kalbos imitavimas — žodžių rašymas taip, kaip vaikas taria⁷². Kova už taisyklingą vaikų literatūros kūrinių kalbą turėjo reikšmės apskritai liaudies kalbos kultūros augimui, jos demokratėjimui.

Spaudoje pasirodo pirmosios užuominos apie knygų vaikams iliustravimą. Vaikai mėgsta, kas ryšku, vaizdinga, todėl jų dėmesį greičiau pa-

⁶⁶ Dirvonas [A. Janulaitis], Apie vaikų literatūrą, „Varpas“, 1901, Nr. 4, p. 46—47.

⁶⁷ [A. Kaupas], Ką mums reikėtų išversti, „Tėvynė“, 1900, Nr. 7, p. 1.

⁶⁸ [P. Mašiotas], Neužmirškime ir mažųjų, „Varpas“, 1894, Nr. 1; [A. Kaupas], Ką mums reikėtų išversti, „Tėvynė“, 1900, Nr. 7, p. 1.

⁶⁹ [P. Mašiotas], Neužmirškime ir mažųjų, „Varpas“, 1894, Nr. 1, p. 9—10.

⁷⁰ [J. Tumas-Vaižgantas], Pripažinimas premijos už geriausią lietuvių elementorių, „Varpas“, 1894, Nr. 6, p. 94.

⁷¹ A. Žemaitis [J. Jablonskis], Gražūs pamokinimai, „Varpas“, 1894, Nr. 5, p. 75—76.

⁷² V. K. [V. Kudirka], Lietuviškas Lamentorius..., „Varpas“, 1889, Nr. 8.

gauna iliustruotos knygos. Skaitymo knygos turi būti „su gražiai padarytais ir vaikams suprantamais paveikslėliais“⁷³. S. Matulaitis reikalavo realistinių, gyvenimą vaizduojančių iliustracijų. Apie J. Dovydaičio apysaką „Gyvenimas Stepo Raudonossio“ rašė: „Kaip tai gerai, kad tos knygelės autorius piešti nemoka! Kad autorius būtų pats tuos paveikslėlius piešęs, jog nebūtų išskentęs nepalipdęs kokius keturis velnius su ilga uodega“⁷⁴. Klerikalai užpildinėdavo realistines iliustracijas, vaizduojančias vaikų žaidimus⁷⁵. Tačiau knygos vaikams dažniausiai būdavo dar neilustruotos.

*
* *
*

Vadinasi, XIX a. pabaigoje publicistai, kovodami prieš teologinį vaikų mokymą, kėlė didelius uždavinius realistinei vaikų literatūrai, suprato, kad literatūra — „ne žaislas nutildyti verkiantį vaiką“. Jie vaikų literatūrą suvokė kaip tam tikrą sistemą, savo meniniais vaizdais apimančią vaiko protinio, dorovinio ir estetinio ugdymo sferas. Suprantama, kad tokią gausią įvairių žanrų ir turinio vaikų literatūrą vien rašytojai sukurti negalėjo. Ieškoma kitų būdų lietuvių vaikų literatūrai papildyti. J. Jablonskis iškėlė mintį, kad vaikų auklėjimui reikia naudoti literatūrą, suprantamą „didumai žmonių ir vaikams“. Panašiai pasisakė ir S. Matulaitis. P. Mašiotas domėjosi kitų tautų literatūra, nurodydamas, kad „nereikėtų pamiršti pasinaudoti iš medžiagos, kurią turi jau kitų tautų literatūros, pasirenkant kas mums geriausiai patinka“⁷⁶. Čia P. Mašiotas galvojo apie įvairius „sulietuvinimus“. Pateikiamas užsienio vaikų literatūros klasikų vertimo į lietuvių kalbą projektas⁷⁷.

Taigi XIX a. pabaigoje kova už realistinę vaikų literatūrą kartu buvo kova ir už visapusišką asmenybės auklėjimą literatūros ir vaikų literatūros kūrinų pagalba.

Suduodamas smūgis religinei didaktikai, kuri tuo laiku vaikų skaitiniuose užėmė dominuojančią padėtį.

Kaip kovos rezultatas iškilo originaliosios lietuvių realistinės literatūros vaikams sukūrimo būtinumas. Pasirodė pirmieji realistinės literatūros vaikams reiškiniai.

Kova už realinį vaikų švietimą praskynė kelią XX a. pradžios realistinės, liaudiškos lietuvių vaikų literatūros augimui.

TSKP Programoje nurodyta, kad „komunistinė moralė apima pagrindines bendražmogiškas moralės normas, kurias liaudies masės sukūrė per tūkstančius metų, kovodamos prieš socialinę priespaudą ir dorovės ydas“⁷⁸. XX a. pradžios geriausi realistinės lietuvių literatūros kūriniai, kur atsispindėjo liaudies kova „prieš socialinę priespaudą ir dorovės ydas“, ir šiandien turi savo idėjinę bei estetinę vertę, jaunajai kartai padeda pažinti sunkių vaikų gyvenimą kapitalizmo sąlygomis, tarnauja etiniam ir estetiniam jų auklėjimui.

VVPI Lietuvių
ir užsienio literatūros katedra

Įteikta
1962 m. gegužės mėn.

⁷³ [J. Tumas-Vaižgantas], Pripažinimas premijos už geriausių lietuvių elementorių, „Varpas“, 1894, Nr. 6, p. 94.

⁷⁴ Sėbraitis [S. Matulaitis], „Gyvenimas Stepo Raudonossio ir kiti naudingi skaitymai“, „Varpas“, 1895, Nr. 1, p. 15—16.

⁷⁵ „Varpas“, 1895, Nr. 7, p. 118.

⁷⁶ „Varpas“, 1894, Nr. 1, p. 9—10.

⁷⁷ [A. Kaupas], Ką mums reikėtų išversti, „Tėvynė“, 1900, Nr. 7, p. 1.

⁷⁸ Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos Programa, Vilnius, 1961, p. 96.

**ОБЩЕСТВЕННЫЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ
РАЗВИТИЯ ЛИТОВСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В КОНЦЕ XIX ВЕКА**

В. АУРИЛА

Резюме

В статье освещаются условия формирования детской литовской литературы в конце XIX в. Основное внимание уделяется рассмотрению борьбы прогрессивных людей того времени за демократизацию обучения и воспитания подрастающего поколения, за создание книг чтения светского содержания для детей, за развитие реалистической детской литературы в условиях запрета литовской литературы и печати.

На основании документов раскрывается, как католическое духовенство выступало против книг чтения светского содержания для детей, а отдельные произведения проклинали и сжигали. Против клерикальных мракобесов в детской литературе вели борьбу В. Кудирка, И. Шлюпас, С. Матулайтис, И. Яблонскис, П. Машётас. В этой борьбе они руководствовались идеями русских педагогов К. Ушинского и В. Водовозова о необходимости обучения детей на родном языке. Эти просветители разоблачали антипедагогическую сущность схоластического обучения, показывали чуждость и вред для детей религиозных дидактических чтений, способствуя этим развитию реалистической детской литературы и ее критики.

В статье рассматриваются произведения детской литературы, помещенные в подпольных литовских газетах того времени, а также в букварях А. Крищукайтиса-Айшбе, И. Шлюпаса и Л. Малинаускайте-Эгле.

В отдельном разделе разбирается статья П. Машётаса об основах теории литовской детской литературы, а также рецензии И. Яблонскиса, С. Матулайтиса, И. Тумаса-Вайжгантаса и др. авторов на отдельные произведения детской литературы и книги для детей.

В статье делается вывод, что католическое духовенство, защищая свои интересы, а также интересы господствующих классов, вело ожесточенную борьбу против развивающейся реалистической литовской детской литературы светского содержания, что развитию литовской детской литературы большой ущерб причинили не только запрет царского правительства обучать детей и издавать книги на литовском языке, но также и враждебное отношение клерикальных мракобесов к просветительной, реалистической литовской детской литературе, свободной от религиозных суеверий.
